

24-uurs economie - strijd om de tijd

De zondag mag niet sneuvelen

Naar aanleiding van de voorgenomen wijziging van de Winkelsluitingswet is een debat ontbrand over de geneugten en de noodzaak van de 24-uurs economie. In feite gaat het over een oud arbeidsvraagstuk waarover Karl Marx ruim honderd jaar geleden opmerkte dat het "de aangeboren hartstocht van de kapitalistische produktie is de arbeid gedurende alle 24 uren van het etmaal toe te eigenen." Anders gezegd, het gaat om de permanente beschikbaarheid van arbeid in het proces van produktie en dienstverlening. Deze permanente beschikbaarheid gaat -thans schuil achter de aanduiding flexibilisering van arbeidstijden.

VEELAL WORDT ER daarbij van uitgegaan, met name aan werkgevers- en overheidskant, dat de BV Nederland inflexibel is en dat flexibilisering van arbeidstijden een *must* is, ja zelfs een algemeen belang. Allereerst moet in dit verband worden opgemerkt dat Nederland binnen de Europese Unie het hoogste percentage *parttime* arbeid heeft: 27 procent van de beroepsbevolking, het EU-gemiddelde is 12 procent. Daarnaast kent ons land binnen de EU de grootste dichtheid van uitzendkrachten. Ook mag niet vergeten worden dat er landelijk een toename te zien is van verschillende schakeringen van ploegenarbeid, variërend van tweeploegendienst tot volkontinu-arbeid in de metaal- en procesindustrie. In warenhuizen funktioneert al geruime tijd het zogeheten min-max systeem, waarbij de beschikbaarheid van het winkelpersoneel fluktueert met de klantenstroom. In de transportsector en de gezondheidszorg is er sprake van veel onregelmatige werktijden om een 24-uurs dienstverlening te bewerkstelligen.

Nederland inflexibel?

Konsumentisme

We zouden bovengenoemde discussie willen plaatsen in het kader van de historische strijd om de tijd. Tegenwoordig geldt het werkgeversbelang van een flexibel personeelsbestand als modern, terwijl het werknemersbelang van tijdssoevereiniteit behoudend heet te zijn. Dit laatstgenoemde belang dreigt daardoor het onderspit te delven. De centrale vraag dient te zijn hoe een balans is te vinden tussen arbeidstijd en vrije tijd/zorgtijd. Bovendien moet niet worden vergeten dat werknem(er)en hersteltijd hebben, zowel binnen als

buiten het arbeidsproces. Beide factoren hebben invloed op de sociale samenhang in de maatschappij.

Wat betekent die 'veelbelovende' 24-uurs economie voor de kwaliteit van het bestaan? Onderzoek in de Verenigde Staten laat zien wat het betekent als 'de hartstocht van de kapitalistische produktie' niet meer beantwoord wordt met een effectieve strijd om de tijd. De snelheid van werk- en levenstempo is daar dusdanig toegenomen volgens Juliet Schor in haar studie *The overworked American*, dat grote groepen werknemers last hebben van een hoge werkdruk en van slaapproblemen. Men is als het ware gevangen geraakt in een tredmolen van lange arbeidstijden en een cyclus patroon van *'work-and-spend'*.

In deze kuituur van materieel konsumentisme komt volgens haar het sociale cement van een samenleving in gevaar. Een dramatiek voorbeeld daarvan is het effect van onregelmatige, lange en laagbetaalde werktijden op de opvoeding van kinderen. Lokale studies toonden aan, zo betoogt Schor, dat veel kinderen hun ouders zelden zien en aldus gedwongen zijn zichzelf op te voeden. In het algemeen werden georganiseerde sociale kontakten sterk bemoeilijkt.

Tijdseconomie

Wij willen van deze Amerikaanse trend geen schrikbeeld maken. Ons gaat het vooral om het evenwicht tussen werken en rust, tussen arbeid, zorg en vrije tijd. Bovendien kent Europa wél een levende traditie van strijd om de tijd. Dit komt in ons land onder andere tot uitdrukking in cao-voorstellen van diverse vakbonden en in de actuele discussie over de Winkelsluitingswet.

Wat de Winkelsluitingswet betreft is nuancering gepast. Wanneer de in vergelijking met ons land ruimere sluitingsbepalingen in bijvoorbeeld Griekenland en Zweden worden aangehaald, moet er rekening worden gehouden met de verschillende omgevingsfactoren. Zo is er in Griekenland een tijds-kultuur waarin de *siesta* een informeel geregelde sluiting van het bedrijf met zich meebrengt die veel langer is dan onze lunch-'pauze'. De winkelopeningstijden in Zweden zijn ingebed in een stelsel van sociaal-politieke arrangementen, met een regeling van kinderopvang en - door toedoen van een sterke vakbeweging - een koppeling van openingstijden aan sociale condities. In Frankrijk zijn de winkelopeningstijden gebonden aan een werkweek van maximaal 39 uur op grond van de Arbeidswet. Verandering van de winkelsluitingsbepalingen alhier onder verwijzing naar 'het

buitenland is dus te simpel. Waarom dan niet de Duitse regelingen volgen, waar de winkels zaterdagmiddag sluiten en maandagochtend weer opengaan? Of moeten we eens nadenken over het vrije weekend als tijdsmarkering of, beter gezegd, als een sociaal (stabiel) speelveld voor sportbeoefening, familiebezoek en kerkgang? Zonder nu de huidige tijdseconomie heilig te verklaren, is het volgens ons evident dat tenminste de vrije zondag gehandhaafd blijft. Zo is er het gegeven dat hier miljoenen mensen betrokken zijn bij actieve sportbeoefening. Nederland kent overigens de grootste verenigingsdichtheid in Europa kwa georganiseerd sportleven.

Kollektieve vrije dagen

Naast de noodzaak van een sociale tijdsmarkering in de vorm van een vrije zondag bestaat ook de noodzaak van een tijdsmarkering tijdens het werk. Tijdsautonomie voor werknemers op de werkplek is van belang, opdat zij het arbeidstempo en de werkdruk kunnen beïnvloeden. Bedrijfstijdverlenging en arbeidstijdverkorting kunnen wel samengaan, bijvoorbeeld in de vorm van een vierdaagse werkweek van negen uur per dag (zoals bij Scania-vrachtwagens). Maar als dat leidt tot een dusdanige intensivering van het werk dat die 'extra vrije' dag aan herstel opgaat, dan is niet zozeer de vrije tijd toegenomen maar de hersteltijd voor de werknemers, ten koste van die vrije tijd.

Nodig is een samenhangende tijds-politiek, met mogelijkheden tot individuele tijdsmarkering tijdens het werk en een sociale tijdsmarkering van kollektieve vrije dagen (zoals de zondag). Misschien was de gedachtengang van het zoeken naar een balans tussen werk- en privee-tijd achter de oude sociaal-democratische leuze van 'drie maal acht' zo gek nog niet: 8 uur werken, 8 uur rusten, 8 uur ontspanning/verzorging. In de huidige omstandigheden zou een oriëntatie op een vierdaagse werkweek van 32 uur aansluiten bij deze traditie. In elk geval moet worden voorkomen dat tijdsintensivering, zoals de 24-uurs economie, leidt tot een sociale organisatie waarbij arbeid, herstel, rust, zorg en ontspanning de vorm krijgen van een kollektieve tijdsfragmentatie.

Wout Buitelaar (hoogleraar Bedrijfsorganisatie en Arbeidsverhoudingen) en Ruud Vreeman (lid Tweede Kamer, Partij van de Arbeid)